

Status teoretyczny nauk o mediach – kilka uwag do dyskusji

Marek Jabłonowski, Wojciech Jakubowski

W ostatnich dekadach wpływ mediów na życie państw i narodów – oraz zmiany dokonujące się w nich samych (m.in. przejście od mediów analogowych do cyfrowych oraz od stacjonarnych do sieciowych i mobilnych) – spowodowały, że stały się one trwałym elementem życia społecznego, politycznego i kulturalnego. We wrześniu 2014 r. minister nauki prof. Lena Kolarska-Bobińska uczestniczyła w Parlamencie Europejskim w konferencji „European Intersectoral Summit on Research and Innovation” (EISIRI). Spotkanie odbywało się pod hasłem „Nauka, media i demokracja”. Profesor Kolarska-Bobińska, zabierając głos w kwestii społecznej roli badań naukowych i innowacji, podkreśliła m.in.,

że nauka, biznes i media odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu i umacnianiu europejskiej kultury innowacji, podobnie jak niezakłócony przepływ informacji, który wpisuje się w ideę *open access*, czyli otwartego dostępu do wiedzy¹. Z powyższym stwierdzeniem wiąże się zainteresowanie i zaangażowanie społeczności nauki na poziomie międzynarodowym w badanie szeroko pojętych środków masowego przekazu. Jedną z licznych konsekwencji tego stanu rzeczy stanowi rozwój refleksji i badań naukowych dotyczących obszaru mediów dostrzegalny od lat z polskiej perspektywy². Pojawiły się wspólnie definiowane zjawiska, określane problemy do rozwiązania, przyjmowane techniki i metody badań, co prostą

¹ Patrz: dokument bez tytułu newsletter@nauka.gov.pl [dostęp: 26.09.2014].

² Drogowskazem pomocnym przy definiowaniu nowej dyscypliny była myśl teoretyczna m.in. prof. prof. Walerego Pisarka i Tomasza Gobana-Klasa. Wrywkowe spojrzenie na publikacje ukazujące się w ostatnich latach pozwala na konstatację, że staraniem ośrodków akademickich ukazują się m.in. następujące serie wydawnicze: *Instytut Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego – „Media początku XXI wieku”* (m.in.: *Media a rok 1989. Obraz przemian i nowe zjawiska na rynku*, red. Ł. Szurmiński, Warszawa 2010; *P. Swacha, Polityka informacyjna Polskiego Stronnictwa Ludowego 1945–1947*, Warszawa 2010; *Zawartość mediów, czyli rozważania nad metodologią badań medialnych*, red. T. Gackowski, Warszawa 2011; *K. Gajlewicz-Korab, Obraz muzułmanów we Francji w tamtejszych tygodnikach opinii*, Warszawa 2011; *Manipulacja w mediach. Media o manipulacji*, red. T. Gackowski, J. Dziedzic, Warszawa 2011; *A. Waszkiewicz, Wizerunek organizacji. Teoria i praktyka badania wizerunku uczelni*, Warszawa 2011; *Systemy medialne w XXI wieku. Wspólne czy różne drogi rozwoju?*, red. A. Jaskiernia, J.W. Adamowski, Warszawa 2012; *M. Stępień, Strukturalna budowa utworu. Dzieło literackie w filozofii, naukach humanistycznych, literaturoznawstwie i prawie autorskim*, Warszawa 2012; *P. Siuda, Kultury prosumpcji. O niemożności powstania globalnych i ponadpaństwowych społeczności fanów*, Warszawa 2012; *Quo vaditis? Interdyscyplinarne horyzonty nauk o mediach*, red. T. Gackowski, Warszawa 2012; *K. Kamińska, Debata nad stanem wojennym w Polsce. Publi-*

drogą prowadziło do powstania samodzielnej dyscypliny.

Wyodrębnienie w 2011 roku dyscypliny „nauki o mediach”³ wywołało ożywioną

wymianę myśli o ich statusie teoretyczno-metodologicznym, która toczy się przede wszystkim na łamach kwartalnika „Studia Medioznawcze”⁴. Dyskusja koncentrowała

cystyka „Gazety Włobczyckiej”, „Naszego Dziennika”, „Rzeczpospolitej”, „Trybuny” oraz „Życia” z lat 1989–2008, Warszawa 2013; *Komunikowanie masowe i polityka medialna w epoce globalizacji i cyfryzacji – aspekty międzynarodowe*, red. J.W. Adamowski, A. Jaskiernia, Warszawa 2013; J. Szyłko-Kwas, *Wywiad telewizyjny – cechy twórcze a norma gatunkowa*, Warszawa 2013; *Nowe media. Wyzwania i ograniczenia*, red. T. Gackowski, Warszawa 2013; Ł. Przybysz, *Komunikowanie polityczne 2.0. Analiza amerykańskiej i polskiej kampanii prezydenckiej*, Warszawa 2013; *O własnej promocji środków przekazu w Polsce – między teorią a praktyką*, red. A. Jupowicz-Ginalska, Warszawa 2013; *Międzykulturowe aspekty działalności mediów w epoce globalizacji*, red. J.W. Adamowski, A. Jaskiernia, Warszawa 2014; *Marketing polityczny a public relations. Różnice, podobieństwa, kontrowersje*, red. W. Jabłoński, Warszawa 2014); *Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego – „Media”* (m.in.: L. Gorman, D. Mc Lean, *Media i społeczeństwo. Wprowadzenie historyczne*, Kraków 2010; T. Flew, *Media globalne*, Kraków 2010). Staraniem tego samego wydawnictwa ukazały się także: A. Nowosad, *Władza i media w Bułgarii*, Kraków 2008; K. Wolny-Zmorzyński, *Jaka informacja? Rzecz o percepcji fotografii dziennikarskiej*, Kraków 2010; B. Nierenberg, *Zarządzanie mediami. Ujęcie systemowe*, Kraków 2011; A. Hess, *Spoleczni uczestnicy medialnego dyskursu politycznego w Polsce. Mediatyzacja i strategie komunikacyjne organizacji pozarządowych*, Kraków 2013; R. Kuś, *PBS. Amerykańska telewizja publiczna*, Kraków 2013). Staraniem Uniwersytetu Wrocławskiego ukazuje się seria „Komunikowanie i media” (np. *Studia empiryczne nad komunikowaniem politycznym w Polsce*, red. B. Dobek-Ostrowska, K. Majdecka, Wrocław 2011). Należy także odnotować prace wydawnictw Uniwersytetu Adama Mickiewicza (np. R. Kowalczyk, *Radio lokalne w Polsce*, Poznań 2007) czy UMCS – seria pokonferencyjna „Współczesne media” (np. *Kryzys w mediach*, T. 1 i 2, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2012). Na polu publikacji podejmujących problematykę medioznawczą aktywne są także liczne wydawnictwa, przykładowo Wydawnictwo A. Marszałek firmuje serię „Oblicza mediów” (np. T. Gackowski, *Władza na dywaniku. Jak polskie media rozliczają polityków? Nowy model komunikacji politycznej*, Toruń 2013; K. Burno, *Blog jako nowa forma komunikowania politycznego na przykładzie blogów polityków Platformy Obywatelskiej (2004–2010)*, Toruń 2013); wydawnictwo POLTEXT prowadzi serię „Akademię warsztatów dziennikarskich” (np. *Mistrzowie literatury czy dziennikarstwa?*, red. K. Wolny-Zmorzyński, W. Furman, J. Snopek, Warszawa 2011; A. Kaliszewski, *Główne nurty w kulturze XX i XXI wieku. Podręcznik dla studentów dziennikarstwa i komunikacji społecznej*, Warszawa 2012; L. Olszański, *Media i dziennikarstwo internetowe*, Warszawa 2012; *Komunikacja wizualna w prasie i mediach elektronicznych*, red. K. Wolny-Zmorzyński, W. Furman, K. Groń, Kraków 2013; *Komunikacja wizualna w reklamie, public relations i w prawie*, red. K. Wolny-Zmorzyński, W. Furman, K. Groń, Kraków 2013); wydawnictwo krakowskie UNIVERSITAS w serii „Dziennikarstwo i świat mediów” pod red. Z. Bauera i E. Chudzińskiego wydało m.in.: T. Goban-Klas, *Wartki nurt mediów. Ku nowym formom społecznego i życia informacji*, Kraków 2011; S. Jędrzejewski, *Radiofonia publiczna w Europie w erze cyfrowej*, Kraków 2011; K. Gajdka, *Rzecznik prasowy w otoczeniu mediów. Teoria i praktyka*, Kraków 2012). Cenną serię „Edukacja medialna” przygotowywały Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne (np.: K. Jakubowicz, *Unia Europejska a media. Między kulturą a gospodarką*, Warszawa 2010). Zwraca uwagę aktywność na tym polu takich wydawnictw jak Oficyna Wydawnicza „Humanitas” w Sosnowcu (np. *Przemiany systemu medialnego polsko-rosyjskie spojrzenie*, red. M. Gierula, Sosnowiec–Krasnodar–Sankt Peterburg 2011) czy Konsorcjum Akademickiego (np.: S. Gawroński, *Media relations służb mundurowych w Polsce. Analiza wybranych formacji*, Kraków–Rzeszów–Zamość 2011). Sporadycznie sprawami mediów zajmuje się wydawnictwo C.H. Beck (np.: J. Taczowska-Olszewska, *Dostęp do informacji publicznej w polskim systemie prawnym*, Warszawa 2014). Problematyka mediów była również obecna na I Ogólnopolskim Kongresie Europeistyki, zob. *Uczestnicy I Ogólnopolskiego Kongresu Europeistyki. Przewodnik*, red. J. Tymanowski, P. Stawarz, Warszawa 2014. Tamże noty o polskich europeistach aktywnych w obszarze badań medioznawczych. Problematykę studiów nad mediami i komunikacją z politologicznego punktu widzenia podjęli W. Jakubowski, P. Załęski, Ł. Zamecki w pracy *Nauki o polityce. Zarys koncepcji dyscypliny*, Biszkek–Pułtusk 2013.

³ *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 8 sierpnia 2011 roku w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych* (Dz.U. Nr 179 poz. 1065). Legislador, zastanawiając się nad medioznawstwem, znajdował się w poważnym kłopotcie. Chcąc odnieść się do mediów masowych, musiał uwzględniać różne grupy problemów. Każdy z nich mógł, a nawet powinien, być rozpatrywany z różnych punktów widzenia. Wydaje się, że złożoność obiektu badań – i będąca jego pochodną wieloaspektowość podejść badawczych – zdecydowały o nazwie dyscypliny jako „nauki o mediach”, a nie „nauka o mediach”.

⁴ Dyskusja została zainaugurowana w 2012 r., kiedy to w nr 2 (49) kwartalnika ukazały się artykuły M. Jabłonowskiego i T. Gackowskiego, *Tożsamość nauk o mediach. Obszary, perspektywy, postulaty* (s. 15) oraz M. Mro-

się na obszarach, perspektywach i postulatach formułowanych wobec nowej dyscypliny stawiającej pierwsze kroki na naukowej mapie Polski. Celem artykułu, w ramach toczącej się debaty nad tożsamością dyscypliny, jest próba zwrócenia uwagi na fakt, że przedmiotem materialnym nauk o mediach są środki społecznego komunikowania, natomiast przedmiotem formalnym – sfera społecznego obiegu informacji. Ponadto na obecnym etapie jest ona dyscypliną o niedookreślonym polu badawczym, a także relatywnie niskiej spójności paradygmatycznej, czego konsekwencją jest m.in. jej dwuobszarowość.

* * *

Struktura obszaru nauk społecznych obejmuje trzy segmenty dziedzinowe: nauki społeczne, nauki ekonomiczne⁵ i nauki prawne⁶, co obrazuje schemat 1.

Powstanie przedmiotowej dyscypliny⁷ dało istotny impuls nie tylko do rozwoju badań, ale również do kreowania nowej ścieżki awansu naukowego. Do 2013 roku stopnie akademickie w zakresie studiów nad mediami nadawano przede wszystkim w ramach dyscypliny „nauki o polityce”⁸, incydentalnie zaś w ramach innych dyscyplin humanistycznych (kulturoznawstwo, literaturoznawstwo, językoznawstwo), teolo-

---

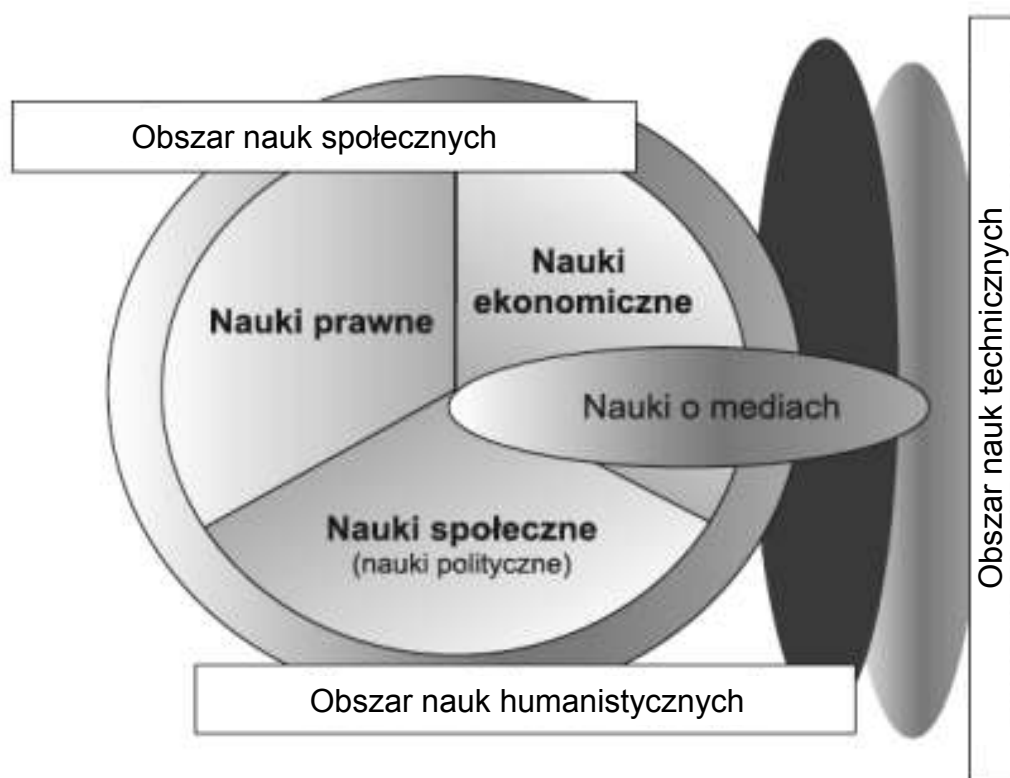
zowskiego, *Tożsamość nauk o mediach. Przyczynek do dyskusji* (s. 24). W tym samym roku Instytut Dziennikarstwa UW zorganizował konferencję „Tożsamość nauk o mediach”, a jej bezpośrednim pokłosiem były teksty T. Gackowskiego, *Konferencja „Tożsamość nauk o mediach”, czyli medioznawcza polifonia starej–nowej dyscypliny naukowej* (2012, nr 3 (50), s. 11) oraz W. Sonczyka, *Tożsamość nauk o mediach (refleksje po konferencji)* (2012, nr 3 (50), s. 28). W kolejnych miesiącach w ramach zainaugurowanego cyklu na łamach kwartalnika opublikowano: W. Pisarek, *Terminologia nauk o mediach*, 2013, nr 2 (53), s. 15; M. Lisowska-Magdziarz, *Metodologia badań nad mediami – nurty, kierunki, koncepcje, nowe wyzwania*, 2013, nr 2 (53), s. 27; T. Goban-Klas, *Od wielo- do interdyscyplinarności (Z dziejów wiedzy o komunikowaniu)*, 2013, nr 3 (54), s. 11; K. Wolny-Zmorzyński, A. Kozieł, *Genologia dziennikarska*, 2013, nr 3 (54), s. 23; M. Drożdż, *Etyczne aspekty mediów integralną częścią nauk o mediach*, 2013, nr 4 (55), s. 11; J. Olędzki, *Public relations i marketing medialny: zarządzanie komunikacją i wizerunkiem w nauce o mediach*, 2013, nr 4 (55), s. 27; T. Sasińska-Klas, *Swoistość zjawisk w komunikacji medialnej i problemy w ich badaniach empirycznych*, 2014, nr 1 (56), s. 13; T. Kowalski, *Ekonomiczne badania nad mediami jako element nauki o mediach*, 2014, nr 2 (57), s. 15. Wymiana myśli i poglądów trwa...

⁵ Dziedzina nauk ekonomicznych obejmuje: a) ekonomię, b) finanse, c) nauki o zarządzaniu [dyscyplina dwuobszarowa], d) towaroznawstwo.

⁶ Dziedzina nauk prawnych obejmuje: a) nauki o administracji, b) prawo, c) prawo kanoniczne.

⁷ Zdaniem politologów chodzi nie tyle o wykreowanie nowej dyscypliny, co raczej o usamodzielnienie dotychczasowej subdyscypliny nauk o polityce. Z tego punktu widzenia można sformułować tezę, że „nauki o mediach pozostają w relacji genetycznej [dyscyplina pochodna] z naukami o polityce”, zob. W. Jakubowski, P. Załęski, Ł. Zamecki, *Nauki o polityce...*, dz. cyt., s. 70–75.

⁸ Dla nauk o polityce studia nad szeroko rozumianą problematyką środków społecznego komunikowania (mediów masowych) oraz samym procesem komunikowania odgrywają doniosłą rolę. Zakres współczesnych badań mediologicznych pozostaje w integralnym związku z naukami o polityce, gdyż ich materialny przedmiot poznania (fakty empiryczne, czyli fenomeny, w których przejawia się zarówno cecha polityczności, jak i cecha informatywności społecznej) jest – w określonym stopniu – zbieżny. W tym kontekście nauki o mediach – będąc odrębną dyscypliną naukową – mogą być pojmowane albo w kontekście szeroko rozumianej refleksji politologicznej (politologia *sensu largo*), albo jako dyscyplina pomocnicza nauk o polityce. W związku z powyższym W. Jakubowski, P. Załęski i Ł. Zamecki sformułowali postulat operacyjnego stopniowania zakresu naukowej refleksji o sferze polityczności poprzez wyróżnianie: politologii *sensu stricto* (dyscyplina „nauki o polityce”), politologii *sensu largo* (dyscyplina „nauki o polityce publicznej”, wybrane obszary badań inter-, multi- i transdyscyplinarnych), politologii *sensu largissimo* (dyscypliny: „nauki o bezpieczeństwie”, „nauki o obronności” oraz integralnie powiązany *segment medioznawczo-komunikologiczny* – dyscypliny: „nauki o mediach” i „nauki o poznaniu i komunikacji społecznej”). Zob. W. Jakubowski, P. Załęski, Ł. Zamecki, *Nauki o polityce...*, dz. cyt., s. 71. Por. na ten temat: K. Doktorowicz, *Medioznawstwo jako przedmiot badań w zakresie nauk o polityce* [w:] *Transdyscyplinarność badań nad komunikacją medialną*, red. M. Kita, M. Ślawska, t. 1, *Stan wiedzy i postulaty badawcze*, Katowice 2012, s. 52 i nast.

Schemat 1. Nauki o mediach na tle wybranych obszarów nauk

Źródło: M. Jabłonowski, T. Gackowski, *Tożsamość nauk o mediach. Obszary, perspektywy, postulaty*, „Studia Medioznawcze” 2012, nr 2 (49), s. 15–24.

gicznych (teologia mediów) lub społecznych (m.in. socjologia)⁹. Jak nadmieniał Maciej Mrozowski, „w wariacie amerykańskim bazowymi dyscyplinami dla badania mediów były politologia, socjologia i psychologia, a po niebywałym rozkwicie brytyjskich studiów kulturowych do kanonu włączono także szeroko ujmowane kulturoznawstwo”¹⁰.

Jeżeli spojrzeć z dzisiejszej perspektywy na zestawienie jednostek uprawnionych do nadawania stopni naukowych, to według stanu z 15 września 2014 r. uprawnienia do

nadawania stopnia doktora nauk społecznych w zakresie nauki o mediach posiada Rada Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Do Centralnej Komisji docierają sygnały, że w najbliższych miesiącach spłyną z ośrodków akademickich (m.in. Kraków, Lublin) kolejne wnioski w tym zakresie.

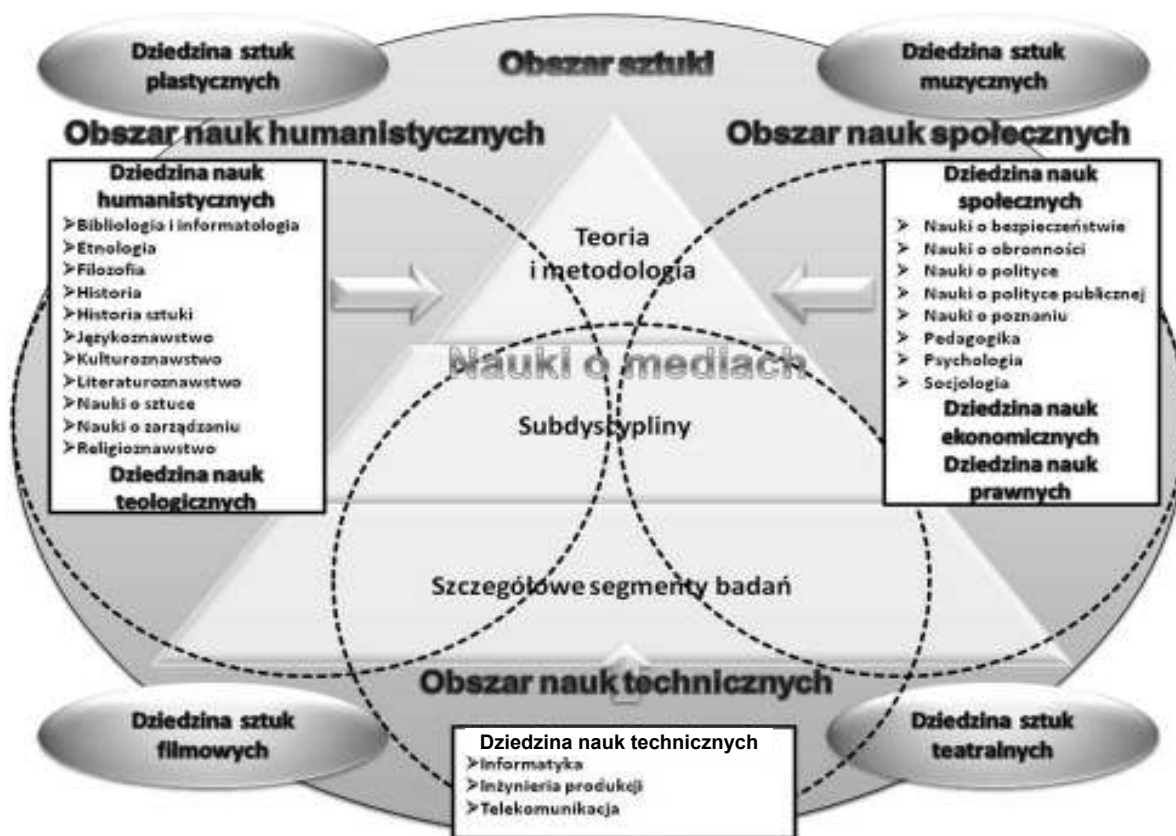
Nauki o mediach – niezależnie od aktualnych uwarunkowań prawnych – mogą być pojmowane dwojako¹¹:

- jako obszar studiów humanistycznych (*Geistes-*

⁹ Tamże.

¹⁰ M. Mrozowski, *Tożsamość nauk o mediach. Przyczynek do dyskusji*, „Studia Medioznawcze” 2012, nr 2 (49), s. 24–30.

¹¹ Por. m.in. *Öffentliche Kommunikation. Handbuch Kommunikations- und Medienwissenschaft*, red. G. Bentele, H.B. Brosius, O. Jarren, Wiesbaden 2003; R. Leschke, *Einführung in die Medientheorie*, München 2003; P. Ludes, *Einführung in die Medienwissenschaft – Entwicklungen und Theorien*, Berlin 2003; K. Hickethier, *Einführung in die Medienwissenschaft*, Stuttgart 2003.

Schemat 2. Tożsamość dyscypliny „nauki o mediach” a obowiązująca klasyfikacja dyscyplin

Źródło: oprac. na podst.: M. Jabłonowski, T. Gackowski, *Tożsamość nauk o mediach. Obszary, perspektywy, postulaty*, „Studia Medioznawcze” 2012, nr 2 (49), s. 15–24.

und Kulturwissenschaft)¹², gdzie główny nacisk położono na „tworzywo” – m.in. aspekty językoznawcze, literaturoznawcze, historyczne, i na „odbiorcę” – m.in. aspekty kulturowo-antropologiczne, teologiczne (badania formalne i *quasi-empiryczne*);

- jako obszar studiów społecznych (*Sozialwissenschaft*)¹³, gdzie główny nacisk kładzie się na polityczne, psychospołeczne i ekonomiczne uwarunkowania funkcjonowania mediów masowych i ich oddziaływania na odbiorcę (badania empiryczne *sensu stricto*).

Dlatego istotnym elementem dyskusji nad statusem dyscypliny – gdzie szczególnie przydatny jest schemat 2. szkicujący tożsamość nauk o mediach w odniesieniu do obowiązującej klasyfikacji dyscyplin – jest: 1) postulat dwuobszarowości, tzn. przypisania jej zarówno do obszaru nauk humanistycznych, jak i do obszaru nauk społecznych, 2) wyodrębnienie w obszarze nauk społecznych, zgodnie z klasyfikacją OECD, dziedziny nauk o poznaniu, mediach i informacji (*media and communications*) obejmującej „nauki o mediach”, „kognitywistykę” oraz „bibliologię i informatologię”¹⁴.

¹² W tym obszarze mieściła się dotychczasowa polska praktyka zaliczania badań medioznawczych, jako dyscypliny humanistycznej, do nauk o polityce.

¹³ Obszar wskazany przez polskiego ustawodawcę.

¹⁴ W. Jakubowski, P. Załęski, Ł. Zamęcki, *Nauki o polityce...*, dz. cyt., s. 56–57.

Orientacja teoretyczna badacza mediów będzie pochodną triady¹⁵:

- poglądów na jednostkę (aspekt humanistyczny);
- poglądów na nowoczesne społeczeństwo i reguły jego funkcjonowania (aspekt społeczny);
- poglądów na infrastrukturę komunikacji (aspekt techniczno-technologiczny).

Teza I: Nauki o mediach sytuują się na przecięciu humanistyki i nauk społecznych

* * *

Jak trafnie zauważa Régis Debray¹⁶ we *Wprowadzeniu do mediologii*: „Istoty żywe są przedmiotem badań biologii, linie i płaszczyzny – geometrii, zjawiska atmosferyczne – meteorologii. Na pierwszy rzut oka dana dyscyplina jest definiowana za pośrednictwem jej *przedmiotu*. Przyjmując to założenie, chcielibyśmy więc powiedzieć: »Mediologia zajmuje się badaniem mediów«. I byłby to poważny błąd. Jak przypo-

minał bowiem niegdyś historyk techniki André-Georges Haudricourt: »W rzeczywistości tym, co charakteryzuje daną naukę, jest *punkt widzenia*, nie zaś przedmiot«¹⁷. Stąd też konieczność zdefiniowania nie tylko *materialnego*, ale przede wszystkim *formalnego* przedmiotu poznania (punkt widzenia). Mediologia zatem „nie wykluczając tego, co nazywamy »komunikacją«, interesuje się [...] w szczególności *człowiekiem, który przekazuje, czyli komunikuje i transmituje*. Jego właśnie mniej znany niż innych, więc nasze poczynania na poziomie pojęć muszą być bardziej oryginalne i ulokowane gdzie indziej niż przyjęte dotychczas punkty widzenia”¹⁸. Oryginalność koncepcji Debray’a, jak nadmieniał W. Pisarek, polega na rozdzieleniu pojęć: (synchronicznej) komunikacji i (diachronicznego) przekazywania¹⁹.

W interesującym nas obszarze badań kryształizują się zatem wyraźnie trzy podstawowe zakresy: 1) kognitywistyczny²⁰, 2) komunikologiczny²¹ i 3) mediologiczny, konstytuujące w Polsce dwie dyscypliny naukowe – „nauki o poznaniu i komunikacji społecznej” oraz

¹⁵ W. Jakubowski, P. Załęski, Ł. Zamęcki, *Nauki o polityce...*, dz. cyt., s. 73.

¹⁶ Debray sformułował neologizm *médiologie* w pracy *Le pouvoir intellectuel en France*, Ramsay 1979.

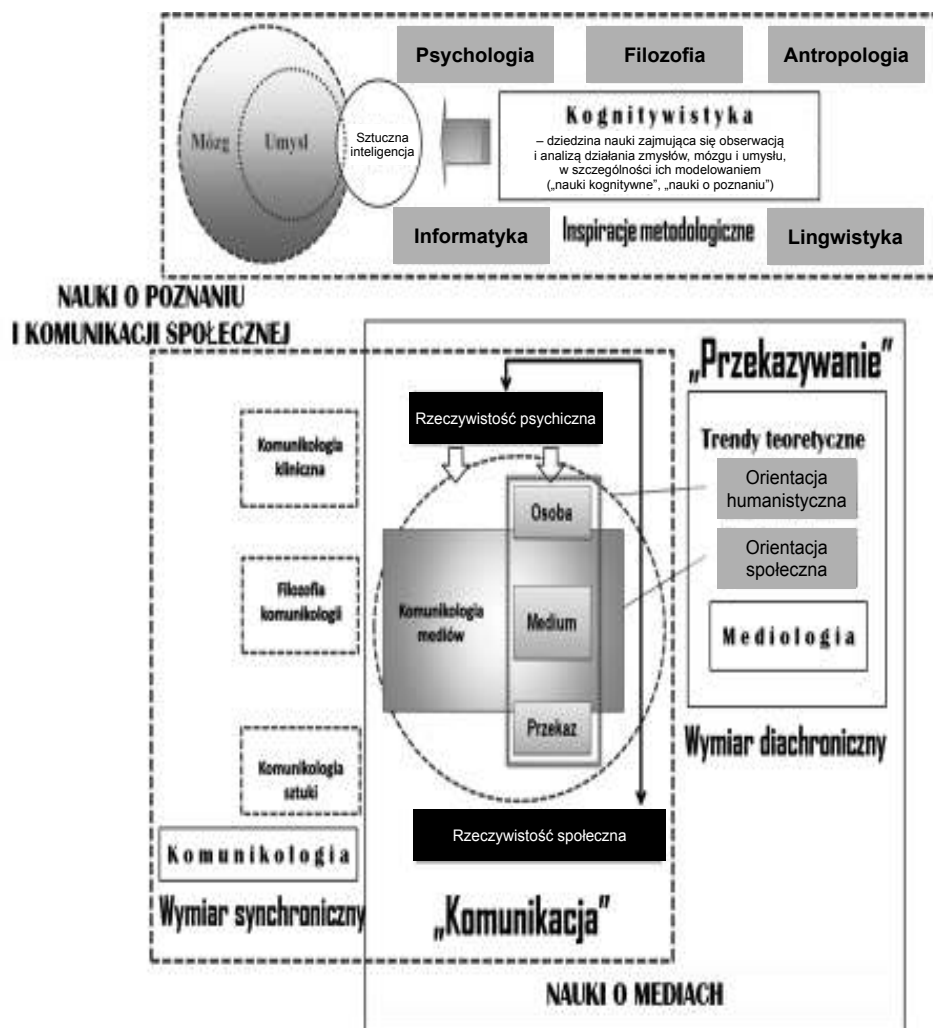
¹⁷ R. Debray, *Wprowadzenie do mediologii*, Warszawa 2010, s. 3.

¹⁸ Tamże, s. 4.

¹⁹ W. Pisarek, *Terminologia nauk o mediach*, „Studia Medioznawcze” 2013, nr 2 (53), s. 18.

²⁰ Zręby podejścia kognitywnego „wypracowano w latach 1948–1956, pomiędzy odbytym w 1948 roku w Hixon sympozjum na temat mózgowych mechanizmów zachowania, a przeprowadzonym w 1956 roku w Massachusetts sympozjum poświęconym teorii informacji, na którym psycholog Karl S. Lashley (1890–1958) wygłosił wykład o kolejności następstw w zachowaniu; ekonomiści, a zarazem informatycy, Allen Newell i Herbert A. Simon, przedstawili komputerowy program myślenia, a lingwista Avram Noam Chomsky omówił problemy pojawiające się przy tworzeniu teorii języka. Powrócono do fundamentalnego pytania (...) – co dzieje się w człowieku między zadziałaniem bodźca a końcową reakcją na niego, jakie fizjologiczne procesy wtedy zachodzą, jak przetwarzana jest informacja, jak przebiega proces poznawania? Mając do dyspozycji rodzącą się technikę komputerową, uznano, że myślenie, spostrzeganie i wrażenia, pamiętanie, uczenie się, rozwiązywanie problemów, język to rodzaje zachowań, które – tak jak procesy motoryczne – można badać. Odtąd zaczęto tworzyć różne modele pracy ludzkiego umysłu, które następnie starano się weryfikować empirycznie. (...) Pojawiło się nawet określenie *nauka kognitywna*, przez które rozumiano interdyscyplinarne badania korzystające z metod wypracowanych przez psychologię poznawczą, lingwistykę, antropologię, filozofię, nauki komputerowe, programy mające na celu stworzenie sztucznej inteligencji oraz nauki zajmujące się badaniem funkcjonowania układu nerwowego”. T. Nasierowski, *Dzieje psychiatrii: główne wydarzenia, osoby i tendencje rozwojowe* [w:] *Psychiatria*, t. I, *Podstawy psychiatrii*, red. J. Rybakowski, S. Puzyński, J. Wciórka, Wrocław 2010, s. 47.

²¹ Pojęcie „komunikowanie” pochodzi od łacińskiego czasownika *comunico, communicare* (‘uczynić wspólnym, połączyć; udzielić komuś wiadomości, naradzać się’) i rzeczownika *communio* (‘wspólność, poczucie łączności’).

Schemat 3. Delimitacja obszaru badawczego dyscyplin „nauki o mediach” oraz „nauki o poznaniu i komunikacji społecznej”

Źródło: oprac. własne

„nauki o mediach”. O ile status pierwszego i trzeciego zakresu jest, jak się zdaje, oczywisty, to już komunikologia stanowi problem bardziej złożony²². Odwołując się jednak do koncepcji sformułowanej przez Richarda L. Lanigana²³, który wyróżnił komunikologię mediów, ko-

munikologię kliniczną, komunikologię sztuki oraz filozofię komunikologii, dyscyplinie „nauki o mediach” wypada przypisać pierwszy segment, natomiast dyscyplinie „nauki o poznaniu i komunikacji społecznej” – trzy kolejne.

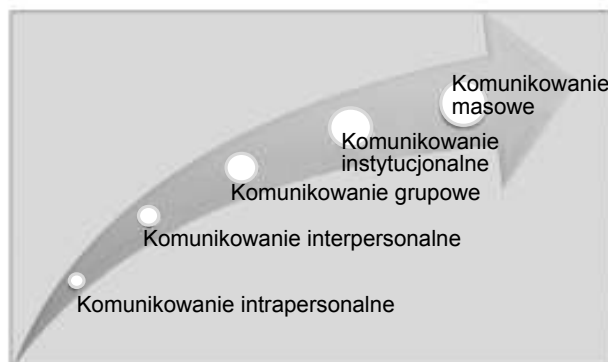
Termin *communicatio* (‘komunikowanie, komunikacja, komunikat’) – początkowo funkcjonujący w brzmieniu łacińskim, a następnie wchłonięty przez języki nowożytne – pojawił się w XIV wieku i oznaczał ‘wejście we wspólnotę, utrzymywanie z kimś stosunków’. Dopiero w XVI wieku nadano mu drugie znaczenie ‘transmisja’, ‘przekaz’, co wiązało się z rozwojem poczty i dróg. W najbardziej ogólnym ujęciu komunikowanie jest rozumiane jako transmisja i przekazywanie informacji, nawet na poziomie komórki.

²² Por. na ten temat także: E. Kulczycki, *Status komunikologii – przyczynek do dyskusji*, <http://www.hc.amu.edu.pl/numery/3/kulczycki.pdf> [dostęp: 30.10.2014]. Tu warto odnotować, że jest to przede wszystkim spojrzenie filozofa.

²³ Tamże, s. 31.

Kształtuje się zatem możliwość delimitacji obszarów badawczych dyscypliny „nauki o mediach” oraz dyscypliny „nauki o poznaniu i komunikacji społecznej”, co obrazuje schemat 3. Sfera społecznego obiegu informacji, definiowana cechą „informatywności społecznej”²⁴ (transmisja i przekazywanie informacji), stanowi postulowany „punkt widzenia” (przedmiot formalny – *obiectum formale*)²⁵ nauk o mediach, a przejawia się zarówno w porządku diachronicznym (mediologia *sensu stricto*²⁶), jak i synchronicznym (komunikologia). Wytycza jednak dość czytelną granicę pomiędzy obiema dyscyplinami, co wydaje się użyteczne w kontekście unikania kontrowersji w procedurach awansowych²⁷, i może być niezwykle przydatne w pracach na poziomie Rady Głównej czy Centralnej Komisji.

Innym wariantem, równie interesującym poznawczo – patrz schemat 4. – wydaje się odniesienie do poziomów procesu komunikowania²⁸ i przypisanie naukom o mediach komunikowania masowego²⁹, jak proponuje m.in. M. Lisowska-Magdziarz³⁰. Dodać wypada, że komunikowanie masowe ma charakter impersonalny, to znaczy,

Schemat 4. Poziomy proces komunikowania

Źródło: oprac. własne inspirowane D. McQuailem, *Teoria komunikowania masowego*, Warszawa 2012.

że między nadawcą a odbiorcą nie ma żadnego kontaktu (konieczne jest *medium* – pośrednik), a przestrzeń wspólna jest wirtualna³¹.

Analizując dziedziny nauk z obszaru nauk społecznych oraz cechy informatywności społecznej i polityczności („to, co polityczne”), otrzymamy obraz przedstawiony na schemacie 5. Dowodzi on, że przedmiotem formalnym na drodze poszukiwania przedmiotu poznania nauki o mediach jest sfera „społecznego obiegu informacji”, zaś przedmiotem materialnym (*obiectum materiale*)³² – same media, jako fe-

²⁴ Łac. *informativus* – ‘wyjaśniający’, ‘podający wiadomość’.

²⁵ „Przedmiot formalny nauki jest podwójny: treściowy oraz metodologiczny (w terminologii scholastycznej: *obiectum formale quod* oraz *obiectum formale sub quo*). Pierwszy z nich wyraża odpowiednią stronę, względnie aspekt przedmiotu materialnego, który dana dyscyplina obiera za specjalny, czyli bezpośredni i zasadniczy przedmiot swojej uwagi. Przedmiot formalny treściowy wytycza w ten sposób właściwy danej nauce teren badania. Natomiast przedmiot formalny metodologiczny oznacza przyjęty przez daną naukę sposób podejścia do badanego przez nią przedmiotu, czyli ten swoisty teoretyczny punkt widzenia, jaki względem tego przedmiotu zajmuje”. Zob. T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/F/FE/etyka_slipko_01.html [dostęp: 30.10.2014].

²⁶ Odrębnym problemem, przekraczającym jednak ramy niniejszego opracowania, jest wydzielenie massmediologii.

²⁷ Poza zakresem niniejszych rozważań pozostaje kwestia celu, metodologii i efektywności badań interdyscyplinarnych.

²⁸ Akt komunikacji to odpowiednio zorganizowana wiązka znaków skierowana przez nadawcę do odbiorcy.

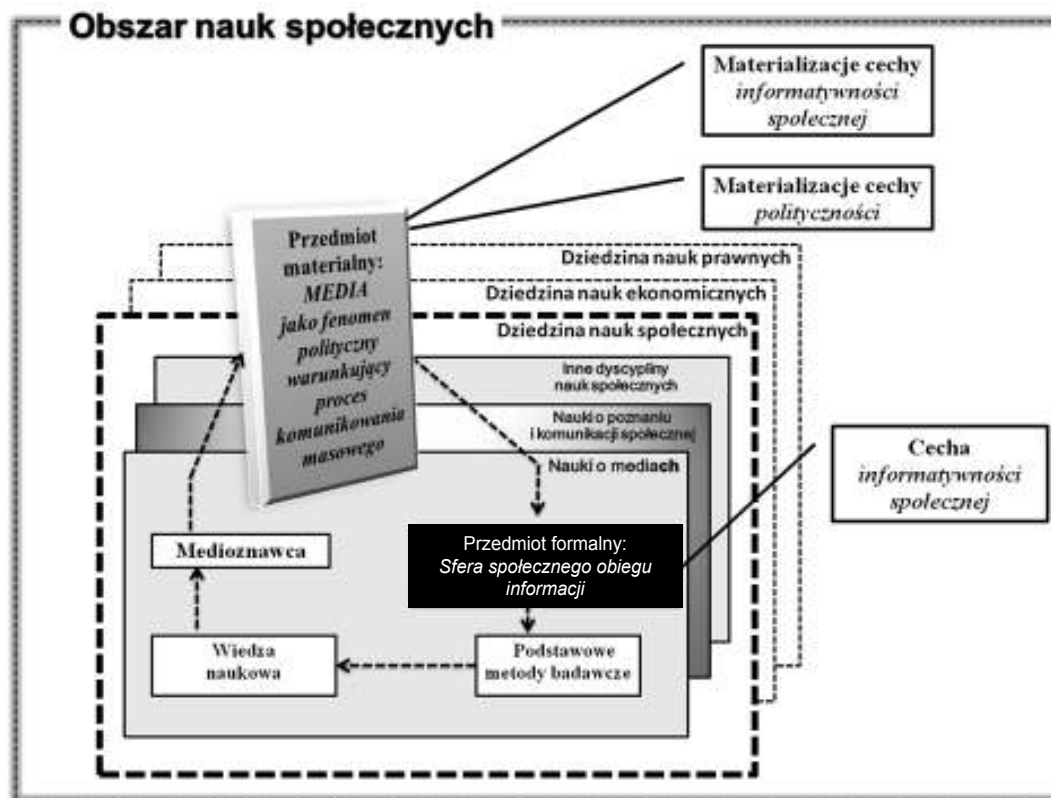
²⁹ Por. m.in. B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie publiczne i polityczne*, Warszawa 2007; B. Dobek-Ostrowska, R. Wiszniewski, *Teoria komunikowania publicznego i politycznego*, Wrocław 2002; T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 1999.

³⁰ M. Lisowska-Magdziarz, *Metodologia badań nad mediami – nurty, kierunki, koncepcje, nowe wyzwania*, „Studia Medioznawcze” 2013, nr 2 (53), s. 27.

³¹ Powyższą koncepcję warto uzupełnić, dodając poziom szósty, *mass-self communication* wg Castellsa, czyli masowe komunikowanie pomiędzy jednostkami albo wyrażanie siebie, np. YouTube, Facebook etc.

³² „Przez przedmiot materialny nauki (*obiectum materiale*) rozumie się, na ogół zgodnie, pewną określoną klasę przedmiotów, którymi dana nauka zajmuje się w swoich badaniach. Przedmiot materialny danej nauki stanowi więc swego rodzaju materiał wymagający z jej strony teoretycznego opracowania. Na czym to opracowanie polega, o tym informuje jej przedmiot formalny”. Zob. T. Ślipko, *Zarys etyki...*, dz. cyt.

Schemat 5. Przedmiot poznania dyscypliny „nauki o mediach”

Źródło: oprac. na podst.: W. Jakubowski, P. Załęski, Ł. Zamecki, *Nauki o polityce. Zarys koncepcji dyscypliny*, Biszkek–Pułtusk 2013, s. 74.

nomen polityczny warunkujący proces komunikowania masowego.

Teza II: Przedmiotem materialnym nauk o mediach są środki społecznego komunikowania, natomiast przedmiotem formalnym jest sfera społecznego obiegu informacji i komunikacji społecznej

* * *

Prasoznawstwo, czyli nauka o zawartości i odbiorze prasy, a później medioznawstwo, czyli posze-

zenie obszaru badanych zjawisk o inne środki społecznego komunikowania (radio i telewizja) to pierwsze naukowe formuły poznania mediów masowych³³.

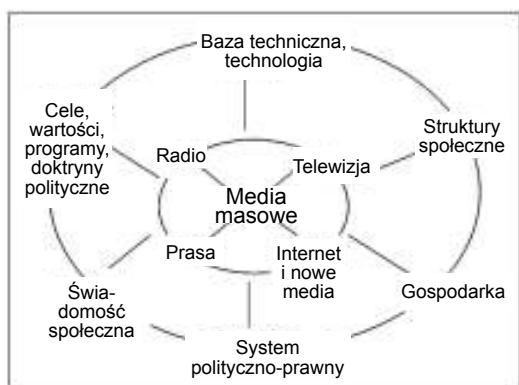
Zarysowanie pola mediów współczesnych, co przedstawia schemat 6., jak zauważają Janusz W. Adamowski³⁴, Marek Jabłonowski³⁵ i Konstanty A. Wojtaszczyk³⁶, pozwala na wyprowadzenie ogólnych wniosków. „Pojęcia elementarne dla współczesnych mediów to polityka i administracja, polityka gospodarcza, struktury i programy społeczne, świadomość społeczna, ideologie i doktryny polityczne, prawo oraz baza

³³ W 1916 roku powstał w Lipsku *Institut für Zeitungswissenschaft*.

³⁴ Dziekan Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego; przewodniczący Rady Nadzorczej Polskiego Radia SA.

³⁵ Dyrektor Instytutu Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego; członek Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów.

³⁶ Dyrektor Instytutu Europeistyki Uniwersytetu Warszawskiego; członek Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów; były prorektor Uniwersytetu Warszawskiego.

Schemat 6. Pole mediów współczesnych

Źródło: J.W. Adamowski, M. Jabłonowski, K.A. Wojtaszczyk, *Nauki o mediach*, www.ck.gov.pl/images/PDF/praca_zespołu.pdf [dostęp: 30.10.2014].

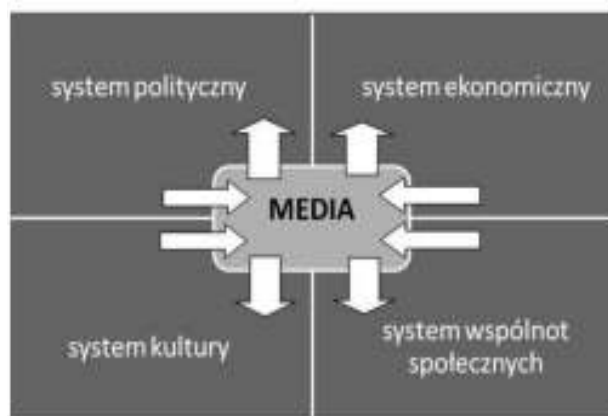
techniczna i technologiczna. Media kształtowane są także przez nie same, dlatego też nie należy ich traktować jedynie jako prostego nośnika informacji, ale byt funkcjonujący samodzielnie, w którego zawartości (układzie treści, kompozycji i ekspresyjności tytułów, objętości, reklamach, cenie, a w końcu nakładzie) odbijają się istniejące stosunki między mediami a pozostałymi elementami pola mediów oraz istniejące struktury społeczne określające preferowane i przenikające społeczeństwo cele, wartości, programy i doktryny polityczne, które mają także bezpośredni wpływ na świadomość polityczną odbiorców przekazów medialnych³⁷. Warto przy tym odnotować, że media stale się zmieniają, ewoluują, a także pojawiają się nowe. Ponadto jako przedmiot badań są wewnętrznie niezwykle złożone, i to z elementów, które nie zawsze tworzą spójną całość.

Tradycyjnie główne kierunki badań medioznawczych stanowiły studia nad:

- nadawcą (dysponentami mediów, indywidualnymi i zbiorowymi kreatorami przekazywanych treści itp.);

- zawartością (treściami i formami przekazów);
- samymi mediami (tradycyjnymi i nowymi – pojmowanymi jako kanały komunikacji);
- publicznością (czytelnikami gazet i czasopism, słuchaczami radia i telewidzami, odbiorcami internetu itp);
- skutkami (jednostkowymi i społecznymi konsekwencjami oddziaływania) mediów.

Współczesne pole zainteresowania nauk o mediach wyznaczają trzy główne nurty badań: analiza mediów, historia mediów oraz teoria mediów. Wśród obszarów niszowych można ponadto wskazać m.in. antropologię mediów, pedagogikę mediów, filozofię mediów czy prawo mediów. Wykorzystywanie metod wywodzących się, co zrozumiałe, z różnych dyscyplin w badaniach zjawisk związanych ze społecznym obiegiem informacji przesądza co najmniej o niespójności czy eklektyczności nauk o mediach (dyscyplina *in statu nascendi*). Lub też – jeśli traktować me-

Schemat 7. Media w systemie społecznym – matryca pola badawczego nauk o mediach

Źródło: M. Mrozowski, *Tożsamość nauk o mediach. Przyczynek do dyskusji*, „Studia Medioznawcze” 2012, nr 2 (49), s. 24–30.

³⁷ Por. J.W. Adamowski, M. Jabłonowski i K.A. Wojtaszczyk, *Nauki o mediach*, www.ck.gov.pl/images/PDF/praca_zespołu.pdf [dostęp: 30.10.2014]. W tym kontekście zwracają uwagę zbieżności i nawiązania do ustaleń Talcotta Parsonsa i jego *Systemu społecznego*, tłum. M. Kaczmarczyk, Kraków 2009, oraz Franciszka Ryszki, zwłaszcza *Nauka o polityce*, Warszawa 1984.

dioznawstwo na obecnym etapie rozwoju jako obszar badań o interdyscyplinarnym charakterze, ta swoista niedookreśloność może być interpretowana jako wada lub jako zaleta. Maciej Mrozowski, szkicując matrycę pola badawczego nauk o mediach, co obrazuje schemat 7., w bezpośredni sposób nawiązywał do ustaleń Talcotta Parsonsa.

Teza III: Nauki o mediach są dyscypliną o niedookreślonym polu badawczym

* * *

Z perspektywy specyfiki materialnego przedmiotu badań J.W. Adamowski, M. Jabłonowski i K.A. Wojtaszczyk eksplikują – przyjmując, że kryterium naukowości badań jest ich intersubiektywna weryfikowalność i komunikowalność formułowanych twierdzeń – następujące szczegółowe cele badawcze³⁸:

- opis obiegu informacji zachodzącego z wykorzystaniem mediów, w skali od mikro (indywidualne wykorzystanie mediów) aż do makro (międzynarodowej);
- analiza relacji między świadomością odbiorców przekazów medialnych, treścią przekazów a zamierzeniami nadawców tych przekazów (z uwzględnieniem czynników psychologicznych, ekonomicznych i ideologicznych);
- badania nad korzystaniem z mediów w zmie-

niającym się społeczeństwie i środowisku medialnym;

- badanie prawnych, ekonomicznych i politycznych uwarunkowań funkcjonowania mediów;
- opis specyfiki organizacyjnej instytucji społecznych jakimi są media;
- stworzenie narzędzi umożliwiających szacowanie i prognozowanie wpływu mediów na świadomość odbiorców i opinię publiczną;
- budowa modeli funkcjonowania systemów medialnych;
- budowa efektywnych modeli działania mediów jako organizacji;
- udostępnienie narzędzi do analizy przekazów medialnych jako wiarygodnych źródeł historycznych;
- opis historii i uwarunkowań historycznych rozwoju mediów;
- badanie oferty programowej specyficznej dla każdego środka przekazu oraz ich porównywanie;
- analiza konwergencji mediów.

Z punktu widzenia praktyki badawczej J.W. Adamowski, M. Jabłonowski i K.A. Wojtaszczyk wyróżniają następujące metody badawcze i analityczne wykorzystywane w naukach o mediach, które zostały przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1. Metodologia nauk o mediach

Obszar badawczy	Metody badawcze i analityczne
Teorie komunikacji masowej	Metody filozoficzne i matematyczne służące budowie teorii o różnych stopniach formalizacji.
Badania wpływu mediów	Ilościowe metody sondażowe (CAPI, PAPI, CAWI, CATI). Ilościowe metody eksperymentalne (badania psychologiczne). Ilościowa i jakościowa analiza zawartości mediów. Jakościowe badania recepcji i rozumienia przekazów medialnych.
Badania zawartości mediów	Ilościowa i jakościowa analiza zawartości mediów, analiza semiologiczna.

³⁸ Tamże.

Język mediów	Metody językoznawcze – ilościowe badania frekwencyjne, badanie formalnych aspektów komunikacji medialnej. Metody kulturoznawcze i filologiczne. Analiza retoryczna.
Historia mediów i dziennikarstwa	Opis i krytyczna analiza zachowanych źródeł historycznych dotyczących mediów. Analiza przekazów medialnych jako materiałów historycznych.
Ekonomika mediów	Ilościowe metody badawcze w ekonomii. Modelowanie matematyczne zjawisk ekonomicznych.
PR i marketing medialny	Ilościowe i jakościowe metody badań marketingowych. Analizy na potrzeby planowania mediów i promocji.
Zarządzanie i logistyka medialna	Metody analiz decyzyjnych w zarządzaniu. Formalny opis problemów decyzyjnych i logistycznych w zarządzaniu w oparciu o metodologię badań operacyjnych.
Estetyka mediów	Filozoficzne metody refleksji estetycznej. Badanie psychologicznych aspektów percepcji i oceny funkcjonalności estetyki mediów.
Komunikowanie polityczne	Ilościowa i jakościowa analiza zawartości, wywiady, wywiady pogłębione, ankiety, badania porównawcze.
Audytoria mediów	Badania pomiaru oglądalności telewizji, czytelnictwa prasy, słuchalności radia i użytkowania internetu.

Źródło: J.W. Adamowski, M. Jabłonowski, K.A. Wojtaszczyk, *Nauki o mediach*, www.ck.gov.pl/images/PDF/praca_zespolu.pdf [dostęp: 30.10.2014].

Stosownie do zakreślonego pola badawczego J.W. Adamowski, M. Jabłonowski i K.A. Wojtaszczyk wskazują ponadto pakiet programów badawczych (o różnych stopniach prawomocności naukowej), które dotyczą rozmaitych aspektów funkcjonowania mediów³⁹:

- wpływu mediów na opinię publiczną (teoria *agenda setting*, teorie spirali milczenia);
- funkcjonowania mediów jako systemu (teorie systemów medialnych);
- wpływu mediów na świadomość odbiorcy (teorie *primingu* i *framingu*);
- normatywnych aspektów działania mediów (teoria liberalna, katolicka doktryna medialna);
- teorie interakcji medium–odbiorca (m.in. teorie McLuhana, teoria użycia–nagrody);
- teorie wpływu mediów na instytucje społeczne (teorie mediatyzacji);

- krytyczne teorie mediów⁴⁰;
- teorie społeczeństwa informacyjnego;
- teorie społeczeństwa sieciowego;
- teorie medium (gatunków, genologiczne);
- teorie kulturywacji kulturowej przez obrazy medialne;
- teorie kognitywistyczne.

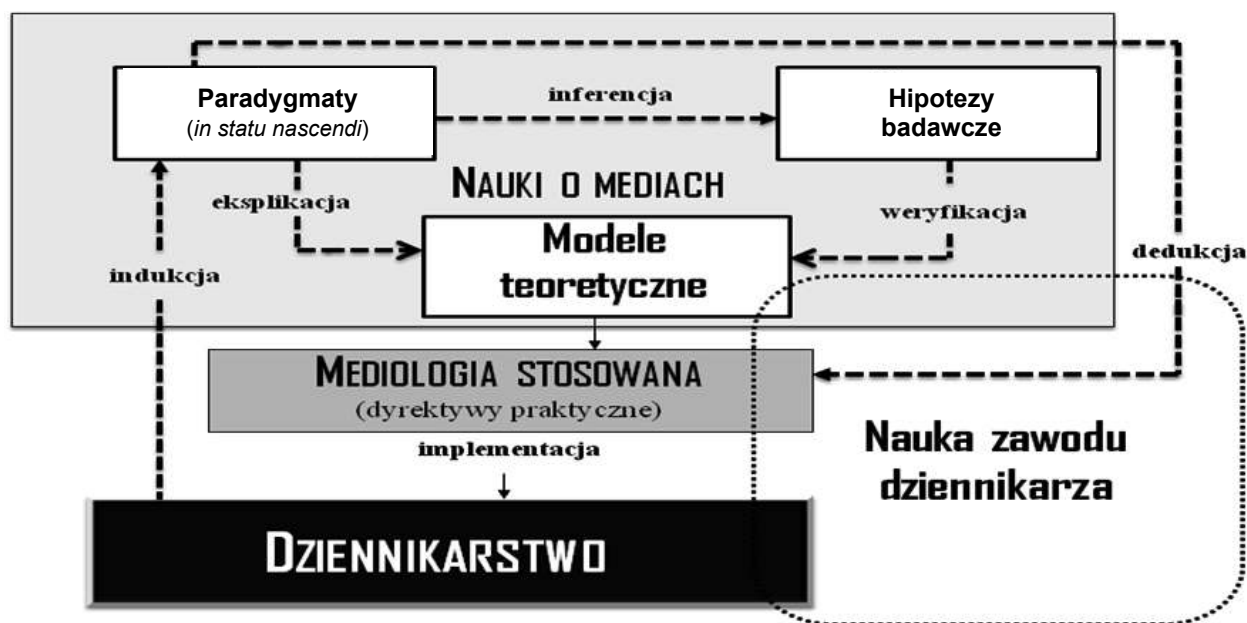
Teza IV: Nauki o mediach są dyscypliną o relatywnie niskiej spójności paradygmatycznej

* * *

Niejako na marginesie wypada dodać, że nauki o mediach są akademicką podstawą kształcenia na poziomie studiów I i II stopnia. Schemat 8. prezentuje model wiążący dyscyplinę „nauki o mediach” z akademickim kształceniem na

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Do tej grupy cytowani autorzy zaliczają, co budzi uzasadnione wątpliwości, tzw. teorie feministyczne.

Schemat 8. Poziomy wiedzy medioznawczej

Źródło: oprac. własne

poziomie wyższym. Przez lata całe, zarówno w uczelniach publicznych, jak i niepublicznych, dominował kierunek *dziennikarstwo i komunikacja społeczna*. W ostatnim okresie można dostrzec zachodzące tutaj zmiany. Pojawiają się nowe kierunki, przykładowo na Uniwersytecie Warszawskim są to: *dziennikarstwo i medioznawstwo* (w tym m.in. specjalność *analitik mediów*)⁴¹ oraz *logistyka i administrowanie w mediach* (w tym m.in. specjalność *technologie informacyjne mediów*). Jak się wydaje, powyższe zjawisko jest spowodowane z jednej strony wysoką kosztocłonnością kształcenia na poziomie akademickim i poszukiwaniem nowych rozwiązań w tym obszarze; z drugiej – koniecznością dążenia do nowych form i płaszczyzn edukacji związanych przede wszystkim z praktyką dziennikarską i naci-

skiem ze strony studentów, by nabywać konkretne umiejętności.

* * *

Uogólniając, w świetle dotychczasowych ustaleń spojrzenie na nauki o mediach – zwłaszcza z punktu widzenia obowiązującej klasyfikacji dyscyplin – skłania do refleksji o ich metodologicznej postdyscyplinarności czy – precyzyjnie rzecz ujmując – eklektyzmie. W opinii autorów równie dobrze można by użyć określeń „quasi-transdyscyplinarność” czy „quasi-interdyscyplinarność”⁴² (rozumiana jako rozmaite podejścia, koncepcje i metody). To interesujące kwestie, winny jednakże zostać rozwinięte w oddzielnym opracowaniu. W przedstawionym materiale postawiliśmy sobie odmienne cele – zamierzaliśmy, w formie

⁴¹ Studia prowadzone przez Instytut Dziennikarstwa UW otrzymały wyróżniającą ocenę Polskiej Komisji Akredytacyjnej.

⁴² Interdyscyplinarność *sensu stricto* zakłada syntezę dorobku metodologicznego i teoretycznego kilku uznanych dyscyplin w jedno podejście badawcze, adekwatne do danego obszaru poznania, w celu uzyskania efektu synergii, bez potrzeby definiowania odrębnej dyscypliny.

studium teoretycznego, odnieść się do aktualnego stanu refleksji nad statusem dyscypliny „nauki o mediach”; scharakteryzować jej miejsce w nowej klasyfikacji obszarów i dziedzin nauki oraz sformułować tezy do dyskusji (robocze):

- po pierwsze – nauki o mediach sytuują się na przecięciu humanistyki i nauk społecznych [dyscyplina dwuobszarowa];
- po drugie – jej przedmiotem materialnym są środki społecznego komunikowania, na-

tomiast przedmiotem formalnym jest sfera społecznego obiegu informacji;

- po trzecie – nauki o mediach są dyscypliną o niedookreślonym polu badawczym;
- po czwarte – nauki o mediach są dyscypliną o relatywnie niskiej spójności paradygmatycznej.

Mamy nadzieję, że poczynione tu przez nas ustalenia będą stanowić podstawę do dalszej wymiany myśli i do dyskusji.